

Kv. Köpmannen 10, Härnösand

Antikvarisk förundersökning

2023-12-13, Byggnadsantikvarie Bodil Mascher, Härnösand.

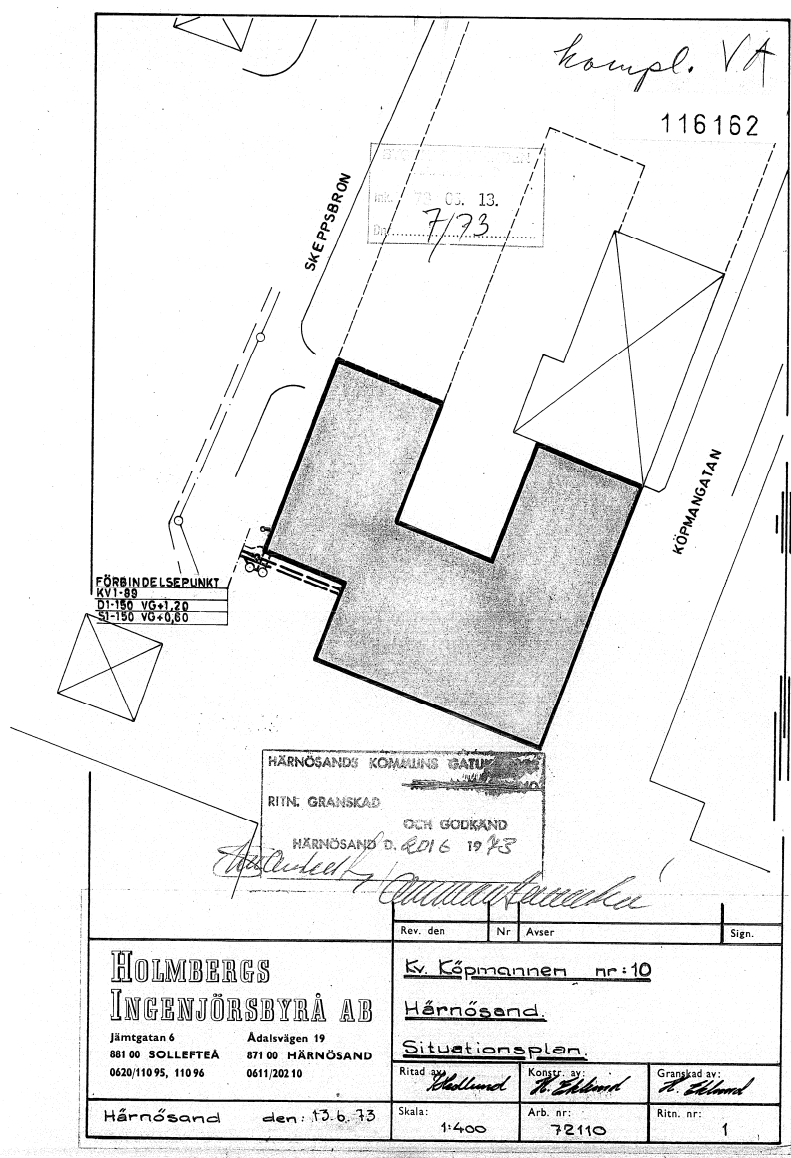
Innehåll

	Sid
Inledning	5
Planändring Situationsplan	
Omgivningsbeskrivning	6
Beskrivning av riksintresset	
Byggnaderna kring torget	8
Stora torgets historiska betydelse. Bebyggelsens framväxt och handeln	11
Torget som centrum. Residensbyggnaden.	14
Köpmannen 10. Byggnadsbeskrivning och kulturhistoriska värden	15
Kulturhistoriskt status	15
Byggnadsbeskrivning	15
Ägarlängd	16
Åtgärdshistorik	16
De tidiga skissernas påverkan på riksintresset, residenset och torget	23
Lägenheter	23
Balkonger	23
Takkupor/takfönster	27
Terrass i gatuplan	28
Råd och rekommendationer	31
Balkonger	31
Inglasade balkonger	32
Takkupor/takfönster	32
Terrass i gatuplan	33
Kulturhistoriska värden att beakta	33
Källor	38

Inledning

Planändring

Fastigheten Köpmannen 10 är centralt beläget vid torget och Skeppsbron i Härnösand. Senaste detaljplan är från 1972. Området är planlagt för restaurang, bostäder och kontor. Fastighetsägaren Westerlind Fastigheter, vill förbättra användningen av det tidigare kontors- och affärshuset. Man undersöker därför möjligheten att placera balkonger och takkupor till bostäderna samt att bygga en terrass för restaurangverksamheten på gatuplan mot torget. En antikvarisk förundersökning görs som underlag i detaljplanearbetet.

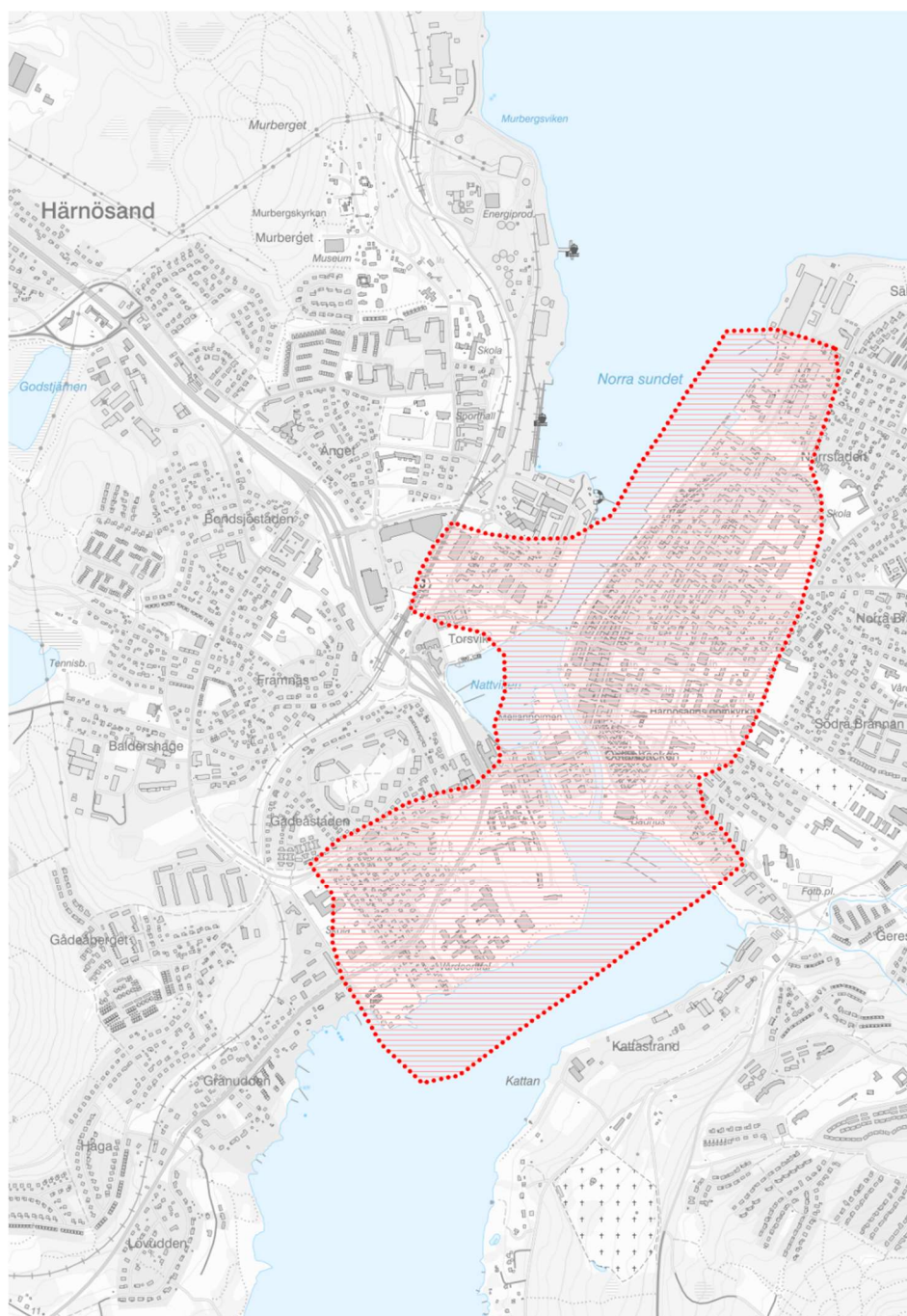

Situationsplan 13/6, i: 1973 01 24 Bygglov för Nybyggnad, Näringslivsarkivet.

Omgivningsbeskrivning

Beskrivning av riksintresset

Staden Härnösand utgör ett riksintresse (nationellt intresse) för kulturmiljövården enligt Miljöbalken, vilket innebär särskilda hänsynstaganden vid exempelvis den kommunala planeringen.

Riksintressen för Kulturmiljövården inringat i rött, i Härnösands kommun.

Motivering: "Stifts- och residensstad med mångsidiga förvaltningsfunktioner, framträdande nyklassicistiska karaktärsbyggnader och en bebyggelse som visar den äldsta strandbundna planstrukturen och gradvisa utveckling mot en allt större regelbundenhet. Som "Norrlands Aten" och Lubbe Nordströms "Öbacka" förknippas Härnösand med en speciell roll i Norrlands historiska utveckling och kulturliv".

Uttryck för riksintresset: "Domkyrkan från 1856, den märkliga gymnasiebyggnaden ritad av Tempelman och residenset, båda från sent 1700.-tal, samt andra stifts-, residens-, skol- och regementsstadens karaktärsbyggnader. Området Östanbäcken med bevarad oregelbunden planstruktur från 1500-talet och träbebyggelse från tidigt 1800-tal. Den inte helt regelbundna rutnätsplanen i stadskärnan, utvidgningen på Kronholmen och arbetarförstaden Rotudden som tillsammans representerar stadsbyggnadsutvecklingen under 1700-talets slut och 1800-talet. Hamnmiljöer.

Åtgärdsförslag: Planstruktur bibehålls. Bebyggelsekaraktär bibehålls i utpekade områden. Fornlämningsområde tydliggörs inför planerade markarbeten".

2023 05 31. Härnösands sydvästra strand. Domkyrkans tornspets th på höjden, Tobaksfabrikens torn tv i bilden. I mitten affärs/kontorskomplexet med Köpmannen 10 samt residenset och nuv. konsthallen. Norr om Nybron (tv) högresta hus från sent 1800-tal – i blickfånget när besökare förr kom via den nybyggda järnvägen, många äldre hus ersatta av sentida byggnader.

Byggnaderna kring torget

2017 07 15. Residenset står ensamt på torgets västra sida. Nio fönsteraxlar bred (ca 31 x 14 m h tillnock), två våningar med en liten mezzanin överst. Kuskbostaden th (ingår i byggnadsminnet).

2023 06 17. Residenset med huvudfasad mot torget, har ett mycket högt kulturhistoriskt värde, även på riksplanet. I omedelbar närhet ligger t h fastigheten Köpmannen 10.

Kring det firsidiga torget som lutar ner mot vattnet står byggnader av mycket varierande ålder. På sjösidan i väster står residenset i sträng nyklassicism uppfört 1785 – 91, ritat av arkitekten Olof Tempelman. Byggnaden är ett statligt byggnadsminne pga dess höga arkitektoniska värden. Residenset representerar det nydanande skede inom arkitekturhistorien, då Tempelman, stödd av Gustav III introducerade den stramare nyklassicistiska stilen i Sverige. Fasaden är mycket ljus, slätputsad med regelbunden fönstersättning och indelad av breda pilastrar genom båda våningar, som inger ett lätt och högrestryck. Mittpartiet markeras av fyra kolossalpilastrar och taket bryts av ett tympanon, som liknar en antik tempelgavel. Sadeltaket täcks av svart järnskvplåt. Sockeln är sekundärt skifferklädd. Parterren (den upphöjda trädgårdsanläggningen) mot Nattviken anlades vid 1800-talets början.

Köpmangatan 10 är beläget i omedelbar närhet till residenset. Det skiljer 200 år mellan byggnaderna men båda husens fasader präglas av en strikt ordning och logik. Nyklassicismen och funktionalismen har många beröringspunkter. Residenset med pilastrar på fasaden har vertikal verkan och på traditionellt vis en markerad mitt och mittportal. Det är rymd mellan våningarna och högt i tak, landshövdingen var förr kungamaktens representant i länet. Köpmannen 10 har en funktionalistisk rationell prägel, fasadernas rätvinkliga struktur är linjär, byggnaden var avsedd för handel och kontor med en lång rad likstora fd kontorsfönster. I motsats till det gamla residenset saknar byggnaden hierarki – vilket är typiskt för funkisen - entréerna är flera och anonyma.

2023-06-17. Torgets norra sida, Köpmannen 10 tv och Nordea, Köpmangatan däremellan, båda med butiker i gatuplan. Den blommiga muralmålningen på Köpmannen 10 är inspirerad av en tapet i härnösandsfödda dramatiker Alfild Agrells (1849–1923) arbetsrum. Målningen är en del av fyra i konstverket "Scenografi för Alfild" av konstnären Daniel Franzén.

Torget norra sida (ovan) delas av två byggnader. Här står Köpmannen 10 bredvid Nordea, fd Sundsvallsbanken, uppförd 1923 – 25 för Sundsvalls Enskilda Bank (dold av träd). Arkitekt var Tor Thorén. Bankhuset är traditionellt utformat, med symmetri, central entré och höga våningar. Sockelvåningen mot Köpmangatan inrymmer affärer. Formspråket är traditionellt och ger bankhuset ett tryggt och gediget intryck. En hög dubbeltrappa leder upp till den pampiga mittportalen där fyra doriska kolonner ”bär” ett tympanon (liknar en tempelgavel). På Nordeahusets plats stod gamla rådhuset byggt 1725-27 innan det flyttades till Murbergets friluftsmuseum. Rådhusets färgrika senbarock ersattes - efter residensets tillkomst – med stenimiterande vitmålad slätpanel tidens anda.

På bilden står en skulptur i Labradorgranit framför bankhuset. Den är en del av tre i skulpturgruppen ”Evolution” av norske konstnären Hagbart Solløs och invigdes 1991. De övriga delarna finns på Mellanholmen.

Torget ligger högre mot nordost. Torgets östra sida kantas av två slätputsade funkishus i gult från 1960-talet med platta tak. De anspråkslösa husen ligger högt, men har en tydligt låg, linjär prägel som inte tävlar med de gamla husen, landstatshuset och framför allt residensets beläget längst nere vid vattnet. Husen liknar platta lådor, och ligger på vardera sida om Trädgårdsgatan (bilden nedan). De inrymmer idag bottenvåningarnas affärer och bostadslägenheter i två våningar, servering resp. galleria. Byggnaden till höger är vinklad in på torgets södra sida.

2023-06-12. Torgets östra sida. Fd Prismahuset - idag gallerian Graf tv, Espresso house och florist th.

2023-06-12. På torgets södra sida står Konsthallen. Th skymtar residenset i vinkel mot konsthallen.

På torgets södra sida står det vitputsade gamla landsstatshuset / Konsthallen, uppförd som administrationsbyggnad för länsstyrelsen och ritad av bland andra ark. A. T. Gellerstedt. Den tvåvånga byggnaden stod färdig 1863 då länsstyrelsen flyttade in. Länsstyrelsen hade tidigare sina ämbetslokaler i residensets översta våning. Byggnaden har under tidigt 1900-tal inrymt läns museets samlingar och har även inhyst stadsbiblioteket. Nya landsstatshuset vid Nybrogatan byggdes 1908-10.

Stora torgets historiska betydelse. Bebyggelsens framväxt och handeln.

Härnösand grundad 1585 anlades ett stycke norr om gamla marknadsplatsen Korsmässudden, omtalad sedan medeltiden. Den spontana bebyggelsen började sannolikt kring nuv. torget ("Stora Torget"), vid platsen för Härnöbornas överfart till fastlandet, redan före stadens grundande. Sjöbodar och fähus låg mellan vattnet och gatan närmast vattnet medan gårdstomter med bostadshus och bryggstugor låg ovanför dessa. På ovansidan av byggnaderna löpte ännu en gata (idag Långgatan). Bebyggelseutvecklingen med dubbla strandparallella gator skedde norrut ca 300 m upp till "Bondtorget", som låg ungefär mittemot dagens Kronholmen. Området bibehöll enhetligt denna karaktär ända in i 1800-talets andra hälft. Efter ett liknande mönster växte också bebyggelsen fram i Hudiksvall och Sundsvall vid samma tid.

Stadskartan från 1648 visar torget "Stora torget", två parallella gator norrut fram till "Bondtorget" mittemot nuv. Kronholmen (kallade "Kongsholmarna"). De två holmarna i söder är nuvarande Mellanholmen (landhöjningen). Kartan troligen upprättad av Nikodemus Tessin d.ä. Krigsarkivet, Stockholm.

1646 gjorde kunglige kommissarien Daniel Behm tillsammans med arkitekten Nikodemus Tessin d.ä. en inspektionsresa i syfte att kartera och reglera de anlagda norrlandsstäderna i enlighet med barockens rätvinkliga rutnätsideal. Men borgarna i Härnösand motsatte sig Tessins två planförslag, man beförde att mycket skulle behöva rivas i den kuperade staden. Arbetet slutfördes dock; men efter den egna magistratens kompromissförslag från 1652, som innebar en utökning med tre, (i tidigare stadsplaneförslag bortskurna) kvarter i norr. Sannolikt införlivades kvarteren för att de skulle omfattas av stadsplanen och tullstaketet. Den del av Tessins förslag som verkligen kom till utförande var Storgatans uträtning mellan brofästet och gymnasiet (idag rådhuset), som i stort överensstämmer med dagens läge. I motsats till vad som skedde i Härnösand genomfördes däremot omfattande regleringsprogram i Sundsvall och Hudiksvall.

Torget blev centrum för handeln, där marknader hölls, i stället för som tidigare Korsmässudden ett stycke söderut. Vid torget började också den tidigaste varvsrörelsen. Den kortaste vägen att ta sig över från fastlandet till ön var en plats på torget vid nuvarande residensbyggnad, bakom konsthallen. Där låg sedan 1600-talet den sk Packarlaven, en kajanläggning av trä, för lastning och lossning av gods. Här låg vågbod och tullpackhus innan tullverksamheten flyttades till Skeppsbron. Mycket tidigt hade staden anlagt marknadsbodar på torget som man hyrde ut till handelsmän utifrån i samband med marknaderna. Dessa "gatubodspenningar", dvs. hyresavgifter för marknadsbodar var en del av stadens inkomster. Det fanns även privata bodar och stånd men dessa fick inte hyras ut till främmande köpmän förrän stadens egna salubodar först blivit uthyrda.

Stadens övriga inkomster kunde gälla "tomtören" dvs. hyra för tomter ägda av staden, eller "strand- och vindbropenningar", som ägare av utifrån kommande fartyg skulle betala för att utnyttja stadens brygga.

Härnösand hade under äldre tid en central roll i länet som en framstående handels- och sjöfartsstad. 1500- och tidigt 1600-tal hade varit goda tider för handeln till sjöss. Norrlands äldsta städer, Gävle samt Härnösand och Hudiksvall, hade egna handelsflottor med utrikeshandel. Import och export förtullades enligt Stora sjötullen i Gävle och i Härnösand. Det bottniska handelstvånget under 1500-1700-talet försvårade dock handeln till sjöss med orter söder om Stockholm och utomlands. Lilla tullen infördes 1622 och gällde varor från landsbygden som infördes i staden.

Borgerskapet som bevakade denna statliga inkomst påbörjade 1628 bygget av ett tullstaket kring Härnösand, 8 alnar högt (ca 4,75 m) enligt tullordningens regler. Tullplatser låg på fastlandssidan i söder, som bevakade införsel av gods landvägen. I norr kontrollerades gods via sjötrafiken på Tullholmen (nuv. Kronholmens norra udde efter landhöjningen). De statliga inkomsterna från "lilla tullen" var år 1651 för Härnösand 2244 dRm (jfr Hudiksvall 1440, Gävle 3994, Sundsvall 728 samma år). Först när Stora sjötullen på 1760-talet slopades fick Härnösand tullkammare (1765-1973) med förtullningsrätt, som lydde under Generaltullstyrelsen. Från 1812 fick även Hudiksvall, Söderhamn och Sundsvall stapelrätt och slapp segla via Härnösand för förtullning på hemresan.

Elias Sehlstedts målning av residenset omkr. 1851. (original på Härnösands kommun). Till Härnösand kom man med segelbåt. Tidtabell kunde användas när ångdrivna fartyg utvecklades. Första ångdrivna sågverket kom till Tunadal 1849.

Torget som centrum. Residensbyggnaden

1784 års nybyggnadsritning tillskriven Olof Tempelman och förvarad på Riksarkivet visar fasaderna i en brutet vit kulör med grå sockel - helt i linje med nyklassicismens ideal.

I samband med 1634 års regeringsform startade länsindelningen i Sverige. Härnösands län bildades 1646 efter att Härnösand 1650 hade hunnit ifatt Hudiksvall, Norrlands då näst största stad. Redan 1654 sammanslogs Härnösands och Hudiksvalls län, med Gävle som landshövdingesäte i Norrlands län. 1762 utbröts Västernorrlands län (Ångermanland, Medelpad och Jämtland). Sundsvall blev residensstad under några år men residensets flytt till Härnösand trädde i kraft år 1778.

På 1700-talet måste Överintendentsämbetet granska och justera alla ritningar på statliga byggnader, och ritningarna lämnades till kungen för ev. godkännande. 1784 inkom ett förslag som visade en tvåvåning avskalad residensbyggnad i sten med tempelmotiv som mittparti och sadeltak. Det var ritat av arkitekten Olof Tempelman, nyutnämnd professor i arkitektur vid Konstakademien. Under sin studieresa i Frankrike och Italien fick Tempelman inspiration till den nyklassicistiska stilen. Gustav III, precis hemkommen från de antika lämningarna i södern, godkände Tempelmans förslag utan förbehåll. Gustav III:s resa i Sydeuropa hade stor betydelse för den arkitekturhistoriska utvecklingen i Sverige. Att residenset byggdes i sten var något exklusivt och märkvärdigt för sin tid.

Vid Riksantikvarieämbetets och fastighetsverkets besök 2017-18 inför senaste fasadrenoveringen, lyftes residensets höga arkitektoniska värden fram. Den monumentala placeringen och den brutet vita kulören på äldre målningar signalerade att detta var en viktig byggnad. Källmaterialet visade samstämmigt att residenset fram till tidigast 1930-talet, haft en enhetlig, mycket ljus kulör. Av okänd anledning tillkom den gula fasaden som blev allt kraftigare med åren. Men fasaderna i mörkt gult och vitt saknade historisk autenticitet. Den ursprungliga kulören skulle i stället förstärka byggnadens kulturhistoriska värden, ansåg man, och beslutade att återta nuvarande ursprunglig färgsättning.

Köpmannen 10. Byggnadsbeskrivning

Kulturhistoriskt status

Fastigheten Köpmannen 10 har ett mycket centralt läge vid Torget och angränsar till residensfastigheten som är statligt byggnadsminne enligt Kulturminneslagen. Fastigheten är belägen inom riksintresse för Kulturmiljövården, Härnösand (Miljöbalken) och omfattas av underhålls- och varsamhetsbestämmelser i kap. 8 och 2, Plan- och Bygglagen. Vad som är ett byggnadsminne framgår av 3 kap. Kulturmiljölagen. Byggnader av kulturhistoriskt värde som tillhör staten regleras dock i Förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

Byggnadsbeskrivning

Fastigheten Köpmannen 10 ingår i en affärslänga från tidigt 1970-tal utmed Köpmangatan resp. Skeppsbron. Köpmannen 10 uppfördes 1973/74 som affärs- och kontorshus vid Stora torgets nordvästra hörn. Byggherre var Systembolaget AB, arkitekt Kaulins och Spets Arkitektkontor AB. Byggnaden är kompakt, har tre våningar och är uppförd i en rationell funktistil. Fasaderna i gulbrun ädelputs är strama, regelbundna och uppbrutna av likstora fönster (fd kontor). Fasaderna skulle ursprungligen ha ädelputs, en typisk putstyp för efterkrigstiden, enligt tekniska beskrivningen i Bygglag för Nybyggnad 1973:01:24. Ädelputs har huset fortfarande, troligtvis en liknande kulör idag, som när huset byggdes (jfr. ett färgfoto sid 298 i Härnösand, 1985). Ädelputs är en robust hydraulisk putstyp och tillsatsen av glimmer ger en dekoreffekt. Yttertakets ljusa gråmålad slätplåt. Stommen är ett pelar-balksystem i betong, ytterväggar tegelmurade. Trapphus och hisschakt är platsgjutna.

2023 06 24. Köpmannen 10, fasad mot söder / torget.

2023 06 24. Köpmannen 10, fasad mot väster / Skeppsbron.

Köpmannen 10 står fn tomt. Från nybyggnadstiden fram till 2020- talet har systembolag och optiker haft butiker med entréer i gatuplanet (plan 2), kontorsutrymmen för exempelvis försäkringsbolaget Skandia på plan 3 och 4 och fläktrum på vindsplanet. Hela souterrängplanet (plan 1) ner mot Skeppsbron har utgjort parkerings- och inlastningsutrymmen. Eftersom in- och utfart till Skeppsbron ej fick ske enligt stadsplanen, fick man dispens för systembolagets lastbilar till/från lagret (Bygglov för Nybyggnad 1973 01 24). Plan 0 har varit garage.

Ägarlängd

Systembolaget AB ägde huset i 25 år från 1975 12 17 då Nordisk Areal Fastigheter II AB köpte huset 2001 03 27. Från 2010 04 26 förvaltades byggnaden av Granen Alva 4 AB och från 2013 09 13 SHF Handelsfastigheter 1 AB. Nuvarande ägare, Westerlind Fastigheter i Härnösand AB, förvärvade byggnaden 2017 10 16.

Åtgärdshistorik

1973 01 24 Bygglov för Nybyggnad.

1975 05 21 Bygglov för ombyggnad, optikerbutiken ska få entré mot torget.

1976 05 03 Inredning för optiker i Systembolagets fastighet.

1979 07 04 Ändring i lov för nybyggnad:

Utvändigt tillkom kalkstensbeläggning på sockel (som idag) dvs. mot Ö, S, och kring port mot V, utom i vinkeln mot SV där anges puts. Invändigt inreds större gemensamma ytor, studie- och grupprum, på båda plan 3 och 4. På plan 5 blir det arkiv, förråd samt motionshall i slutning till dusch, avkoppling, bastu (nedanstående fasad- och planritningar).

1988 10 14 Ombyggnad av kontor.

1999 06 29 Fasadändring (sid 21). Optikerns entré mot söder ersätts med fönster och sockel av natursten lika befintligt. Den indragna entrén mot Köpmangatan ersätts med entré i fasadliv.

1999 08 10 Fasadändring.

1999 09 22 Ändrad planlösning i systembutik, som utökas något och intar liten del av optikerbutiken.

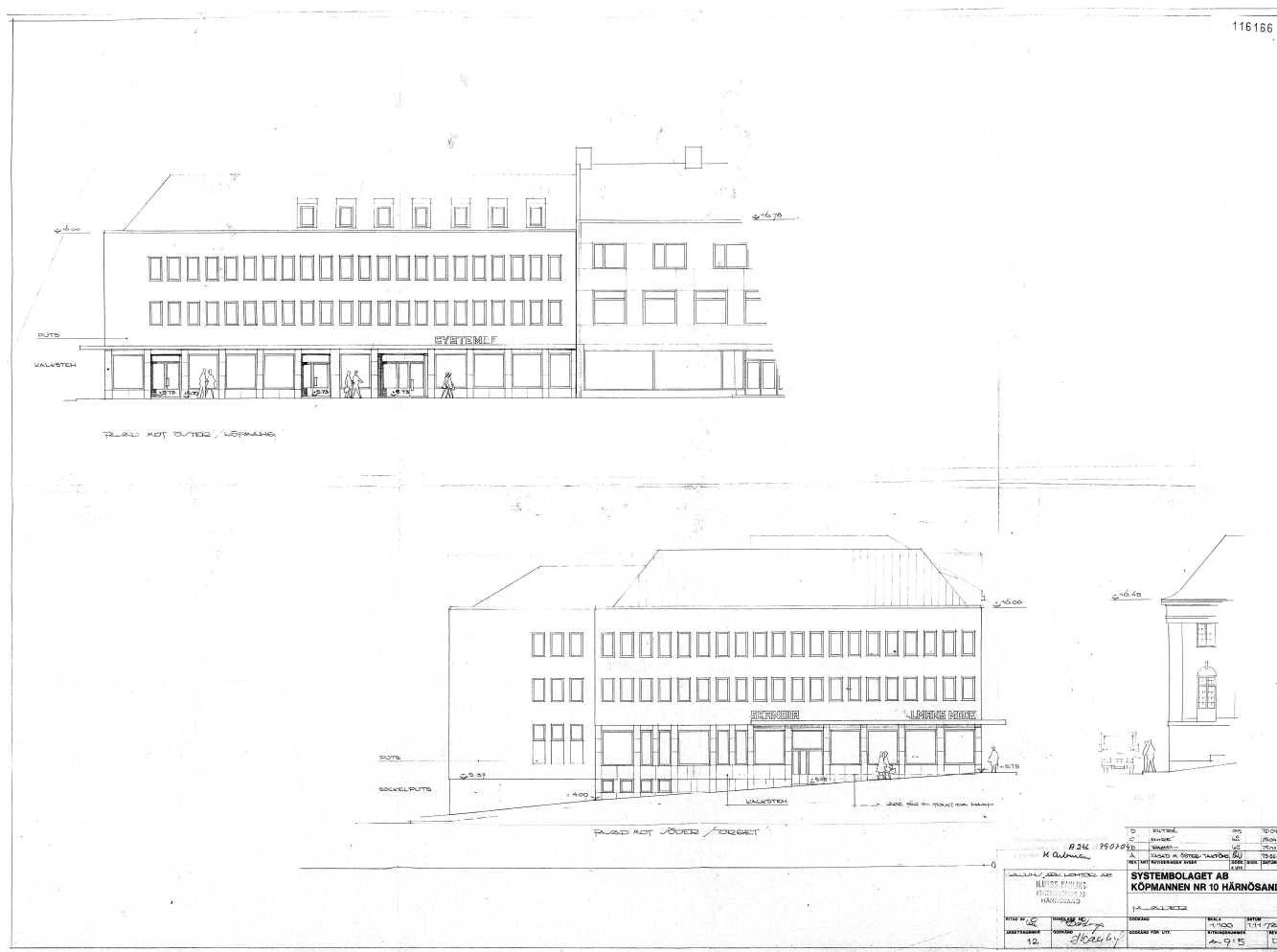
2000 09 20 Ombyggnad av ventilation i Opikerbutik.

2000 10 09 Flödesschema

2002 12 12 Byggnämälän. Ändring av bärande konstruktion och ändring av planlösning: (s.21-22, Bryggan arkitekter).

I början av 2000-talet började man inreda "fikarum" i sydvästra utrymmet, som tidigare kallats studie-och grupprum på plan 3. Där blir det fikarum med 35 platser intill ett litet kök. En dörr tas upp mot atriet, där man har 2 extra runda bord vid fikapaus. På plan 4, i ett tidigare tomt utrymme i sydväst, inrättas ett bibliotek med kopiering och skrivare intill.

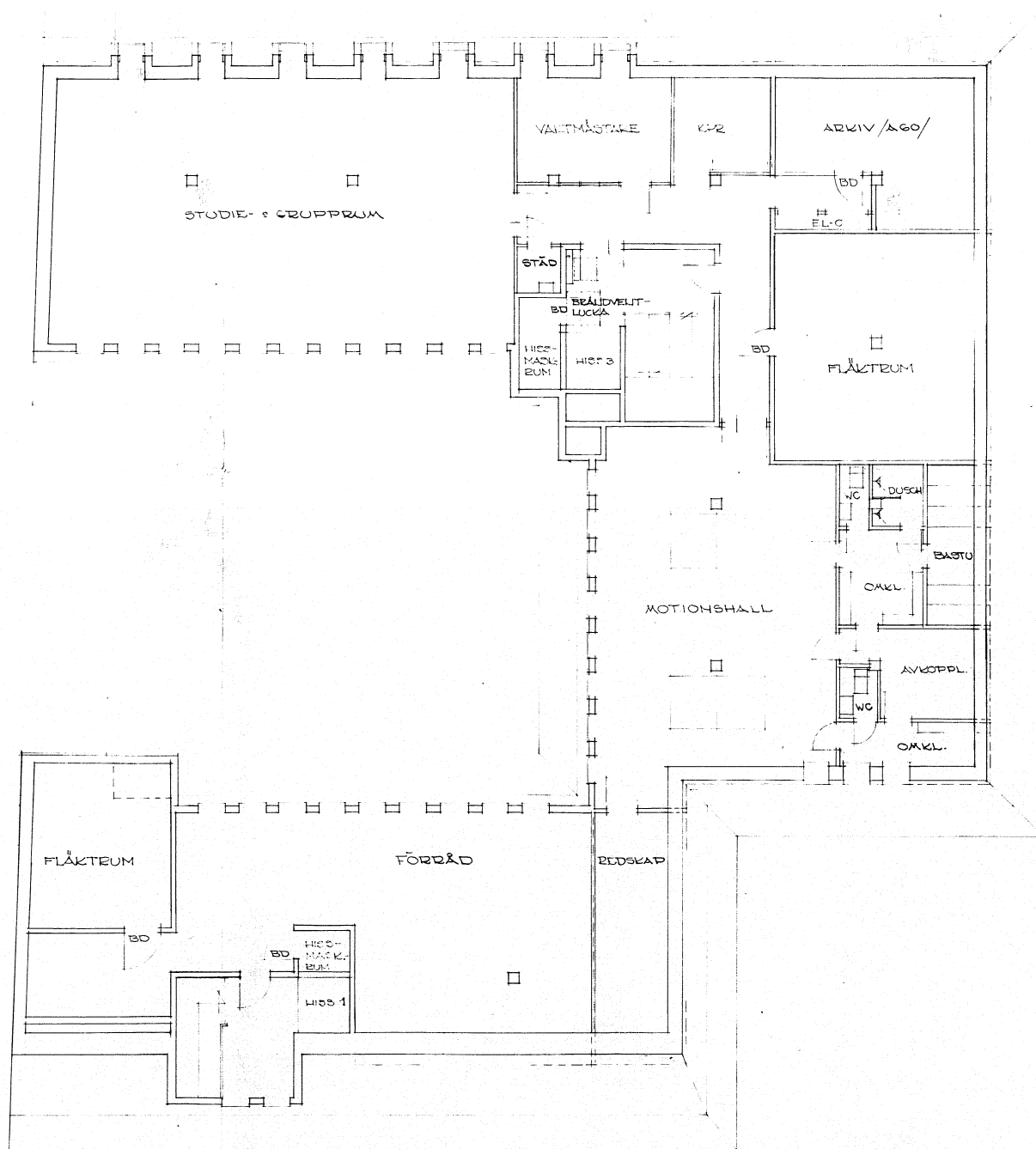
2003 04 23 Ändring av fasadparti mot öster, uppsättning av skyltar, nytt fönster och ny entré på systembolaget samt 2 nya fönster mot väster.

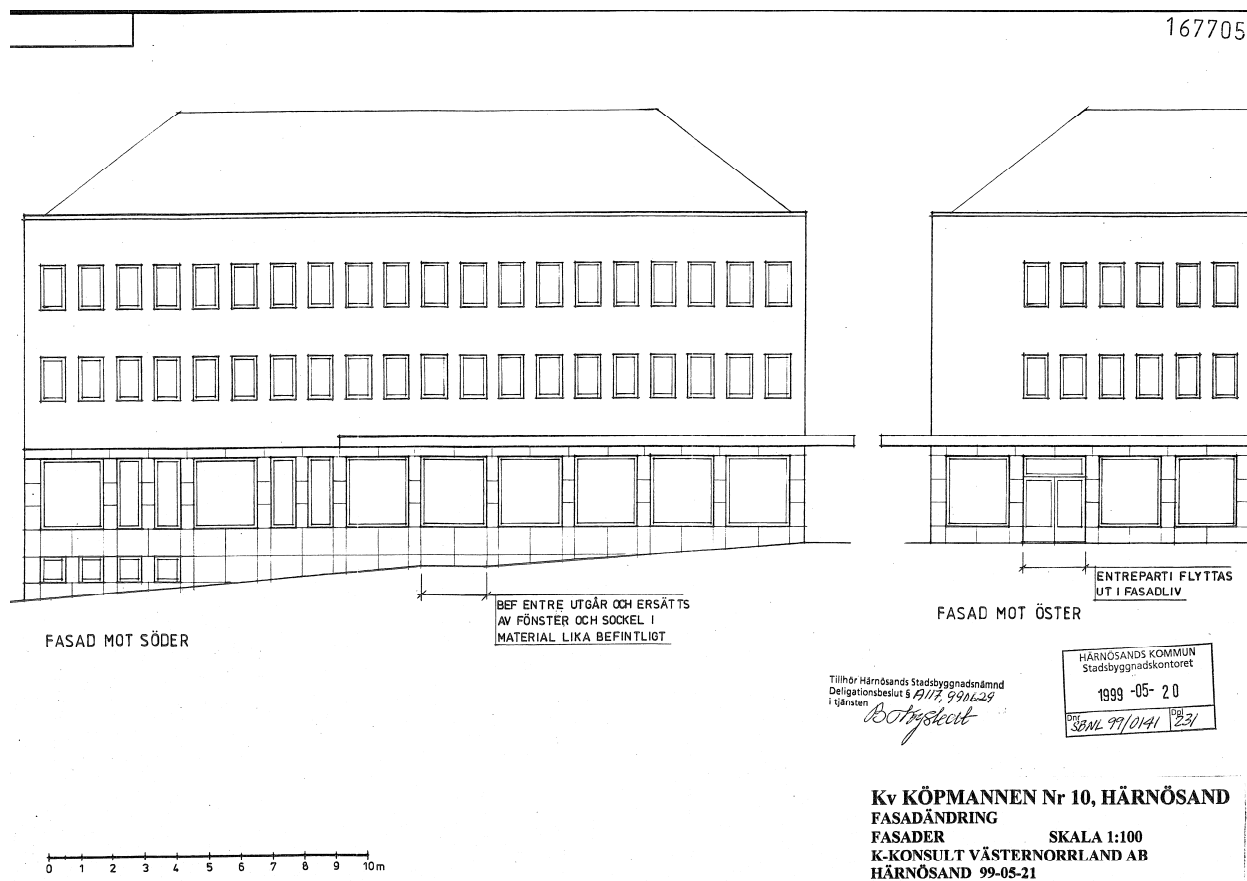
Bygglövsritning 1979 07 04. Ändring i lov för nybyggnad, fasad mot Ö Köpmangatan resp. mot S Torget, Åtgärdshistorik s. 16).

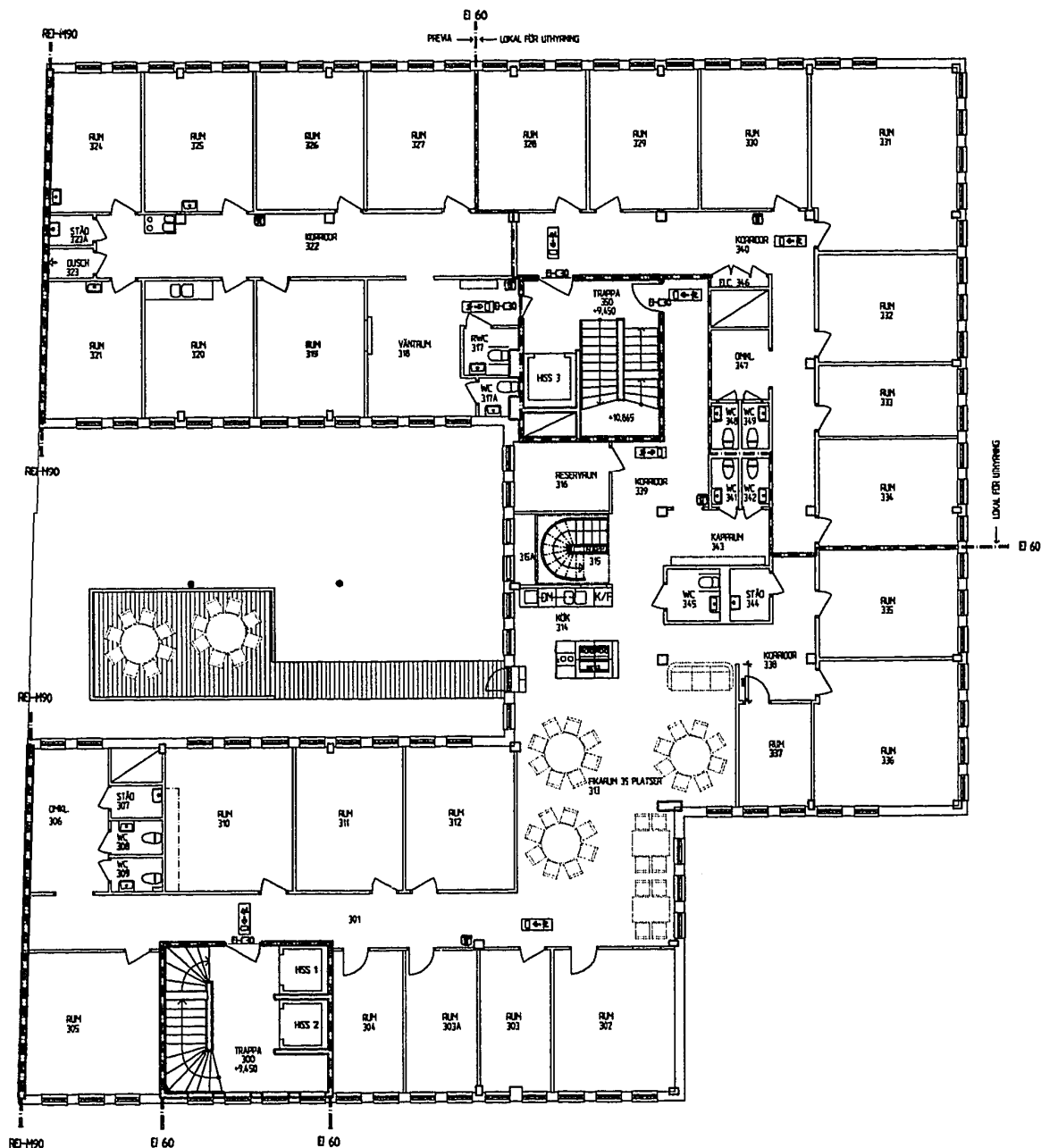
Bygglövsritning 1979 07 04. Ovan plan 3 med alla kontor samt studie-/grupprum i sydväst, Kaulin ark. kontor AB, (Åtgärdshistorik s. 16).

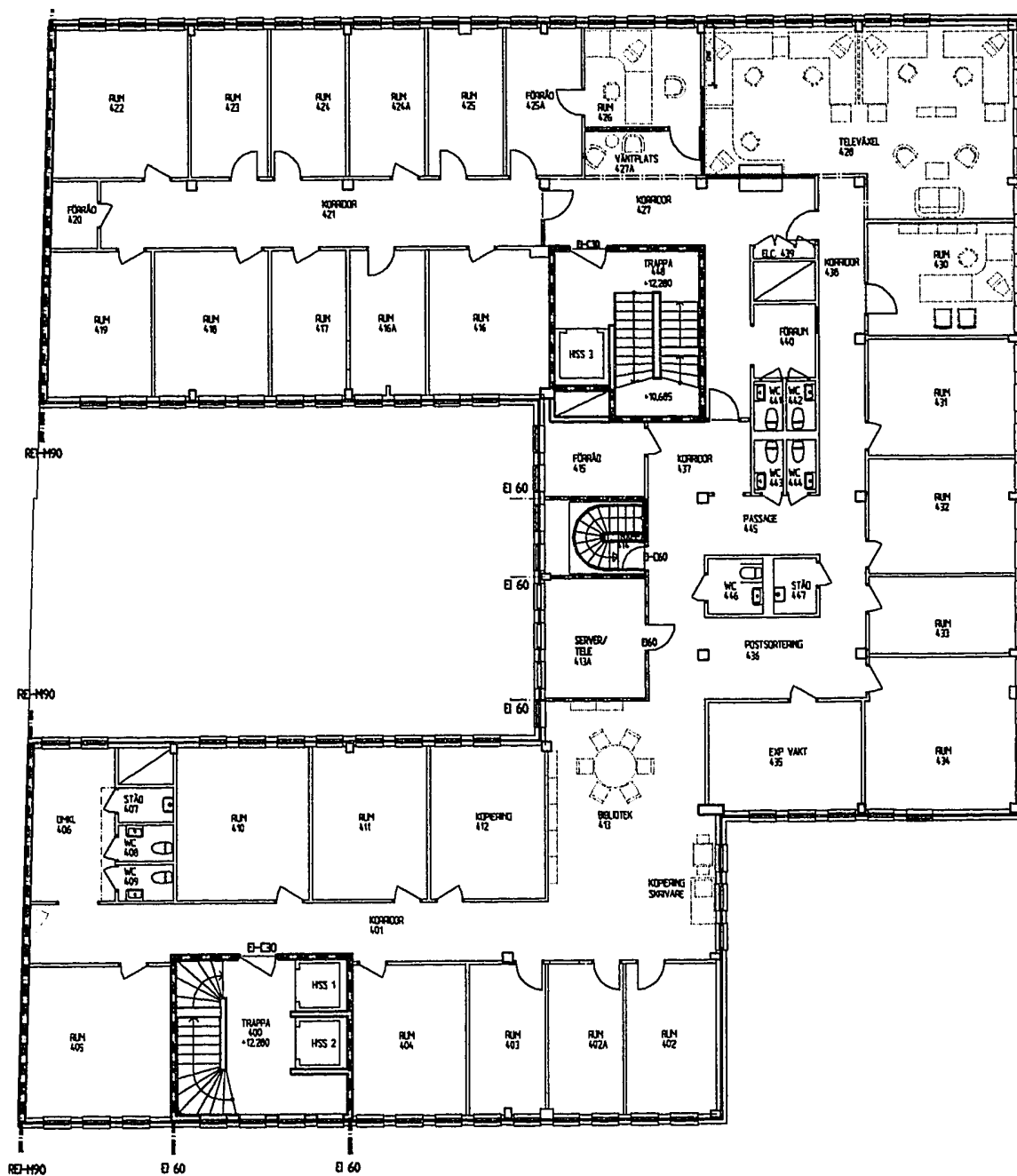
Bygglövsritning 1979 07 04. På plan 5 inrättas motionshall, ännu ett studie-/grupprum fast mot Köpmangatan, vaktmästare, arkiv och förråd, Kaulin ark. kontor AB, (Åtgärdshistorik s. 16).

Bygglövsritning 1999 06 29, entrér mot torget samt mot Köpmangatan ändras, (Åtgärdshistorik s. 17)

Byggnadmälan 2002 12 12 Ändring av bärande konstruktion och ändring av planlösning, "plan 11" (motsv. plan 3), Bryggan arkitekter. "Fikarum" 35 platser, utgång till atrium och fikaplats (Åtgärdshistorik s. 17).

Byggnadmälan 2002 12 12 Ändring av bärande konstruktion och ändring av planlösning, "plan 12" (motsv. plan 4), Bryggan arkitekter. Bibliotek, kopiering, skrivare. Längst upp i SO Televäxel (Åtgärdshistorik s. 17).

De tidiga skissernas påverkan på Riksintresset, Residenset och omgivningen

Lägenheter

Övergången från kontors- och affärshus till att Köpmannen 10 nu byggs om till bostadshus, med restaurang på bottenvåningen, kan medföra vissa förändringar exteriört och interiört. Tidigt, när byggnaden användes till kontor, tillkom allmänna lokaler i huset, knutna till arbetsplatsen, exempelvis motionsrum, fikarum och bibliotek (1979 07 04 Ändring i lov för nybyggnad och 2002 12 12 Byggnämnan (s.16, 17, 19, 21, 22). Dessa utrymmen, mindre nödvändiga idag, kan i stället ge plats till bostäder. Publika gymlokaler och ett fint stadsbibliotek ligger i närheten. Omvandlingen till bostadslägenheter innebär sannolikt mer liv och rörelse på platsen, även kvällstid. Fastigheten Köpmannen 10 är mycket centralt belägen vid torget och i omedelbar närhet till residenset. Omvandlingen från kontors- och affärshus till bostadshus, kommer, utöver Plan- och bygglagen, att kräva ett särskilt hänsynstagande till statliga skydds krav, som byggnadsminnet och riksintresset.

Balkonger

Eftersom Köpmannen 10 ska fungera också som bostadshus kan frågan om balkonger på fasaden bli aktuella. Fastighetsägarens önskemål är balkonger till lägenheterna. På fastigheten finns inga balkonger sedan tidigare. Husets centrala läge vid torget, intill residensfastigheten som är statligt byggnadsminne och beläget inom riksintresset, kräver stor hänsyn till stadsbilden. Den publika miljön kräver också hänsyn till allmänintressen. Balkonger, som aldrig funnits där tidigare på huset, kan väcka både positiva och negativa känslor hos allmänheten. Människor nere på gatan kan vara obekväma med att bli betraktade ovanifrån. Torget är en offentlig plats och på sätt och vis också ett allmänhetens vardagsrum, där balkonger skulle kunna upplevas som ett privat intrång i det gemensamma stadsrummet. För den boende kan å andra sidan en balkong inge känslan av att delta i ett socialt sammanhang och därmed öka livskvalitén. Ur kulturhistorisk synpunkt möter det inte några hinder att göra om fastighetens kontorsutrymmen till bostadslägenheter, eftersom det ökar möjligheterna till användandet av huset och därmed dess fortlevnad. Förutsättningar att bygga balkong / balkonger på Köpmannen 10 varierar med läget, antal och storleken eller om balkonger överhuvudtaget kan placeras på fasaden.

Södra fasaden

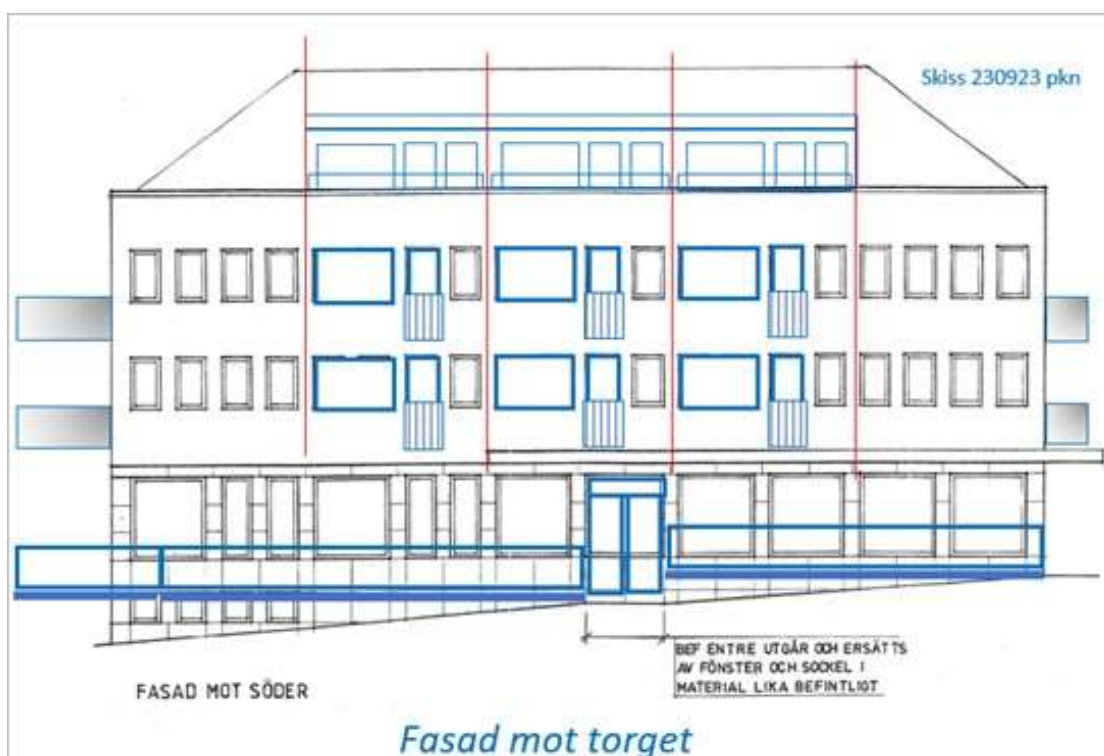
Södra fasaden, som vetter mot torget, har ett mycket känsligt läge. Balkonger här skulle kunna påverka såväl riksintresset som intilliggande residensfastighet negativt i form av obehag och störningar. Balkonger kan också öppna för kontakter och ha positiva effekter på folklivet på torget. På skissen *"Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22"* (sid 24) finns åtta balkonger fördelade på två våningar. Balkongerna är relativt små men av skuggningen på undersidan förstår man, att de sticker ut ett stycke från fasaden. Fönstrens överkanter sitter högre än fönsterdörrarna i samma ojämna rad. I vardera änden sitter ett perspektivfönster, ett på plan 3 i väster, det andra på plan 4 i öster. Sammantaget blir fasaden oregelbunden och avviker kraftigt från byggnadens ursprungliga karaktär.

"Ny skiss pkn 23 09 29" (sid 24) visar en regelbunden söderfasad med sex små balkonger fördelade på två våningar i ett ordnat geometriskt system. Mittpartiets fönster och balkonger har samma läge i båda planen 3 och 4. Överkanter på fönster och fönsterdörrar bildar en

horisontell linje och balkongräckenas överkant löper horisontellt utmed fönstrens underkant. De små balkongfronterna är placerade rakt ovanför varandra. På fasadens sidor i öster och väster är ursprungliga fönsterrader sparade på båda planen 3 och 4.

Södra fasaden bild ur "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22".

Södra fasaden. "Ny skiss pkn 23 09 29".

Östra fasaden

Del av östra fasaden mot Köpmangatan, "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22".

Köpmangatan är ganska trång, och pollare är placerade mot körbanan, som skydd för gångtrafikanter. Längs Köpmangatan finns inga balkonger annat än smidesräcken som monterats framför fönstren på våningar ovanför gatuplan på bankhuset mittemot Köpmannen 10. Mittemot ligger även ett köpcentrum och en äldre tobaksaffär, där Köpmangatan mynnar ut i torget. Här kunde balkonger med försiktiga mått och antal liva upp platsen. En djup och omfattande balkong skulle också kunna påverka omgivningen negativt med ökad insyn hos i fastigheter mittemot eller blockera utsikten mot torget för boende och gående på Köpmangatan.

En bild ur "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22" (ovan) visar sex balkonger fördelade på två våningar snett framifrån, mot Köpmangatan. På "Ny skiss pkn 23 09 29" ser man balkongerna tydligt i profil (sid 24). På skissförslagen sticker balkongerna ut nästan lika långt och nedersta balkonggraden verkar nästan sitta ihop med de smäckra skärmtaken längs gatan.

Västra fasaden. Bild ur "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22".

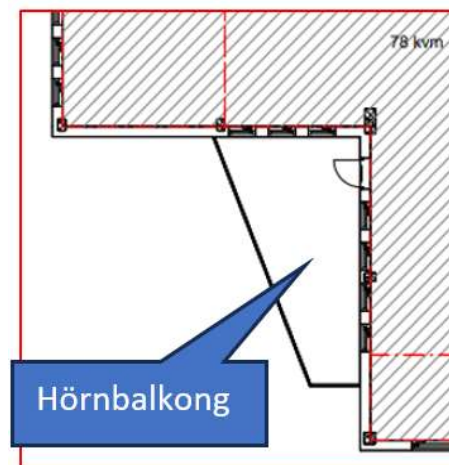

Västra fasaden. Bild ur "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22".

Västra fasaden

Balkonger mot Skeppsbron och vattnet planeras i två våningar, även på den indragna fasaddelen enligt "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22" (ovanstående bild). Balkonger på denna fasad har stora förutsättningar att få kvällssol och en fantastisk utsikt mot Nattviken. Fasaden på husets "baksida", är vänd från torget och centrum, vilket ger bra möjligheter till balkonger. Här kräver dock den skyddade residensmiljön med trädgård och kuskbostad alldeles intill, stor hänsyn. Från Nybron är västra fasaden också Härnösands ansikte utåt (skiss ovan och foton s. 34).

Skissen visar Köpmannen 10 snett framifrån med fyra balkonger fördelade på två våningar. De är placerade på den norra delen av fasaden, långt från residenset och passagen mot Nattviken. Ritningen Fasad mot torget visar djupa balkonger i profil ("Ny skiss pkn 23 09 29" s. 24). På den indragna fasaddelen finns två balkonger, fördelade på två våningar. Läget närmast residensmiljön är känsligt men balkongerna är placerade innerst mot SV-hörnet och bottenplattan är vinkelformad med avskuren spets, vilket minskar balkongens volym (s. 27).

2023 10 30. Fotot: Södra gaveln på husets större byggnadsvolym. Skissen t h visar den nästan tresidiga balkongplanen.

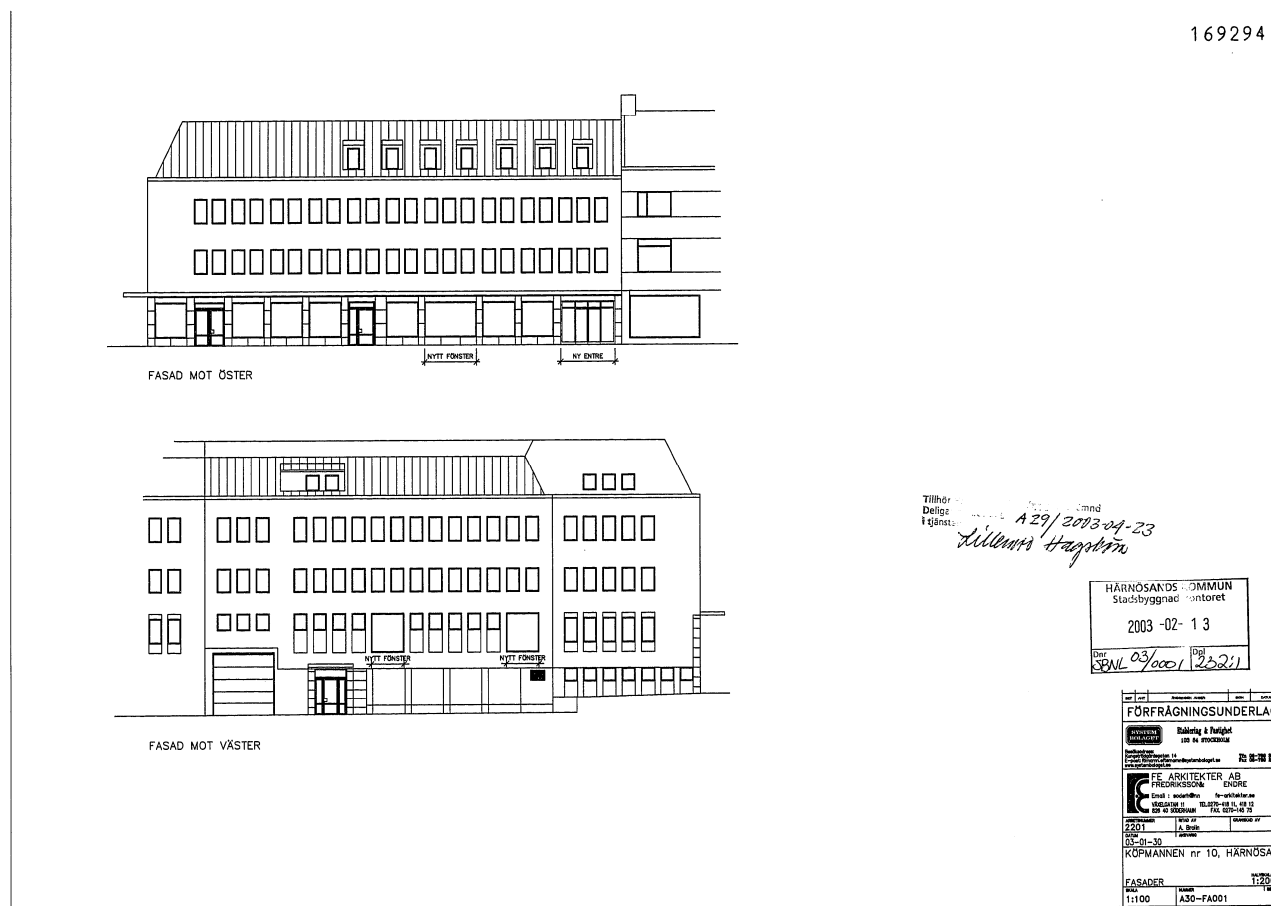
Takkupor/takfönster

Eftersom bostadslägenheter planeras även på vindsvåningen behövs extra takfönster som ljusinsläpp. Idag sitter takkupor mot öster och väster, samtliga ursprungliga. Mot Köpmangatan i öster finns sju takkupor, nästan likstora med fönstren på fasaden. Mot Skeppsbron i väster, finns en takkupa med två små kvadratiska fönster på norra delen av takfallet, samt tre små kvadratiska takfönster på den indragna fasaddelen (s. 28).

Takfall mot söder

På takfall mot torget finns inga takkupor sedan tidigare. Fler takkupor kommer därför att bli nödvändiga för inredning av bostäder på vinden. En bild ur *"Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22"* av tm Konsult visar torget med tre stora takkupor i liggande format (sid.24). Takkuporna på skissen är indragna och syns ej från gatan, men kan på grund av sin storlek inge känslan av någon slags övervakning. Fönstren är infogade i varsin separat takkupa och hänger inte ihop med fönstren på fasaden nedanför.

På *"Ny skiss pkn 23 09 29"* (sid.24) omfattar takkupan nio fönster; ett perspektivfönster och 2 fönster lika fasaden, ett perspektivfönster och 2 fönster osv. i en ordnad rad, infogade i en enda gemensam takkupa som sitter centralt. Alla nio fönster korresponderar med fönstren nere på fasaden. Man upplever att fasaden, fönstren och takfallet hör ihop.

Befintliga sju takkupor mot Köpmangatan i öster (övre ritningen). En takkupa och tre takfönster i väster (nedre ritningen), bygglovsritning 2003 04 23 inför ändringar i gatuplan mot öster, skyltar, nytt fönster och ny entré på systembolaget. 2 nya stora fönster på plan 2 mot väster, Näringslivsarkivet.

Takfall mot väster

Relationsritningen från 2003 ovan, visar var befintliga takkupor / takfönster sitter. På norra delen av taket sitter en befintlig takkupa med två fönster. På "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22" har en ny takkupa med två olikstora fönster ritats in på södra delen av takfallet (s.26). Skissen visar fasaden snett framifrån och har ingen samhörighet med omgivande tak- och fasadstruktur.

Över den indragna fasaden i SV har ännu en takkupa ritats in (s.26). Där sitter idag tre små befintliga takfönster. Även här saknar takkupan korrelation med omgivande tak- och fasadstruktur.

Terrass i gatuplan

Bottenvåningens stora fd skyltfönster möjliggör restaurang/caféverksamhet med terrass mot torget utan större ingrepp i muren, vilket är positivt. Där gjordes redan 1975 en muröppning för optikerbutikens entré mot torget. Den sattes igen 1999 och kalkstenssockeln kompletterades.

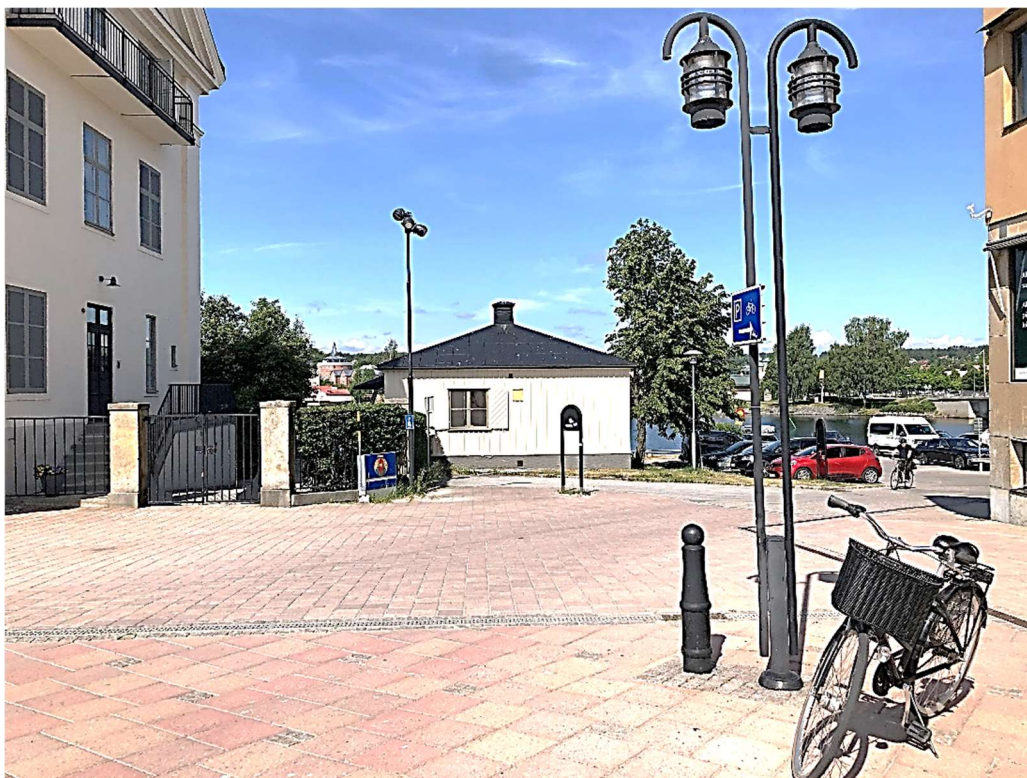

2023 05 03. Inifrån Köpmangatan 10 är närheten till residenset märkbar. Del av residensets gavel sedd från fönster på andra våningen.

Skisserna "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22" och "Ny skiss pkn 23 09 29" (s.24) visar terrassen utmed hela södra fasaden, den rundar byggnadens SV hörn och fortsätter längs den indragna fasaddelen mot Skeppsbron. Terrassgolvet är plant på skissen medan backen är brant. En skiss snett framifrån visar del av terrassen i SV- hörnet "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22" (s.26).

Skisserna är inte måttatta och ger ingen uppfattning om terrassens omfång, hur många personer den rymmer med bord och stolar. Jämförs skisserna med foton (nedan), kan man lättare föreställa sig terrassens bredd i förhållande till trottoarens bredd. Belysningsstolparna på torget framför södra fasaden finns inte med på skissen.

En terrass med restaurang/caféverksamhet alldeles intill residenset ställer stora krav på utformningen. Det behövs ett visst avstånd från Köpmannen till Residensfastigheten. Residenset har som statligt byggnadsminne Kulturminneslagets starkaste skydd. Skyddet gäller hela miljön, dvs. residenset med trädgård och kuskbostad, som ska kunna upplevas som en samlad enhet.

2023 06 27. Utblick från torget ner mot Nattviken. Tv residensets huvudbyggnad, f d kuskbostaden rakt fram, hela miljön ingår i det statliga byggnadsminnet. T h En glimt av vattnet är synlig bakom träden vid parkeringen. Foto mot väster.

2023 06 24. Passagen mellan residenset och Köpmannen 10. T h syns residensets norra tomtgräns med grindstolpe och häck. Foto mot öster.

Råd och rekommendationer

Balkonger

Södra fasaden

Ändringar på södra fasaden mot torget bör ske med stor varsamhet. Två olika skissförslag visar den södra fasaden med nya balkonger; *"Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22"* och *"Ny skiss pkn 23 09 29"* (s.24). Den tidigare skissen från nov 2022 uppvisar en fasad, där olika delar av fasaden saknar inbördes sammanhang och avviker alltför mycket från byggnadens ursprungliga karaktär. Det är inte en varsam ändring av fasaden som skissen visar.

Den senare skissen, *"Ny skiss pkn 23 09 29"*, visar en regelbunden och harmonisk fasad, som smälter väl in i torgmiljön, residenset och riksintresset. Den strikta geometrin på *"Ny skiss pkn 23 09 29"* omfattar sex nya perspektivfönster på södra fasaden. Den ursprungliga linjära uppbyggnaden kan i viss mån spåras (foton s. 8-9) och ett flertal fönsterrader är sparade i öster och i väster på plan 3 och 4. Positivt är också att balkongernas antal har minskat från åtta till sex. Fasaden är inte helt symmetrisk och det är bra att man kan se att byggnaden inte är äldre än den är. De små balkongerna på skissen liknar franska balkonger, som skulle kunna fungera här. Balkongfronterna bör vara diskreta, nutida och inte föra tankarna till äldre byggnader.

Östra fasaden

Den nedre balkongraden sitter alltför nära och ser ut att vila på skärmtaken, som på båda skisserna får en mycket annorlunda karaktär. Det ger ett tungt intryck och skärmtaken mot torget och längs hela Köpmangatan är ju smäckra. Placeringen och djupet på balkongerna behöver ytterligare justeras, om nedersta balkongraden ska monteras.

Balkongerna mot Köpmangatan behöver vara grundare än på skisserna *"Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22"* och *"Ny skiss pkn 23 09 29"* (s. 24 - 25). Max 1 meters djup kan vara lämpligt för att inte blockera grannfastigheternas utsikt mot gatan / torget och undvika insynsproblem. Lägenheternas tillgänglighet i Köpmannen 10 ökar dessutom, eftersom det går att rulla ut med rullstol och backa tillbaka om dörrens öppningsmått är minst 0,8 meter.

Västra fasaden

Trots att fasaden ligger på *"baksidan"*, vänd från torget, kräver montering av balkonger stor varsamhet, eftersom byggnadens SV hörn vetter mot residenset. En bild ur *"Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22"* (s.26) visar fyra balkonger fördelade på två våningar på västra fasaden. Balkongerna har en fördelaktig placering, eftersom de sitter ett stycke ifrån residensmiljön och riskerar inte heller att blockera utsikten mot vattnet i SV-hörnet vid passagen. På den indragna fasaden är två balkonger skissade på två våningar. Den nästan tresidiga planen gör att volymen minskar och balkongerna upplevs nättare. Placeringen in mot hörnet är också bra, eftersom balkongerna hamnar så långt som möjligt ifrån residensmiljön och blockerar inte heller utsikten mot vattnet.

”Ny skiss pkn 23 09 29” visar djupa balkonger mot Skeppsbron i profil (s.24). Balkongernas djup bör minimeras för att inte skugga underliggande lägenhet eller blockera grannfastigheternas utsikt mot sydväst. Balkongerna längst ut i norr behöver placeras på behörigt avstånd från egendomsgräns.

Innan man beslutar sig för balkonger på fasaden behöver man veta om murverket håller för diskreta infästningar, ifall balkar måste monteras exteriört och hur de längsgående fönsterblecken på västra fasaden kommer att påverkas.

Inglasade balkonger

Inglasade balkonger har under senare tid blivit vanliga. Inglasningen har lättare kunnat byggas där balkonger redan från nybyggnaden byggts in på indragna delar av fasaden. Ovanpåliggande balkong har då utgjort tak för inglasningen. Eftersom Köpmannen 10 tidigare varit kontorshus saknas liknande förutsättningar och frågan om inglasning är för närvarande inte aktuell. Köpmannen 10 planeras för två våningar nya balkonger och endast den nedre våningen kan få övervåningens betongplatta som tak för inglasningen. Den övre våningens balkonger kan av antikvariska skäl inte tillåtas att bryta genom takfoten. Generellt skulle ett ramlöst inglasningssystem vara att föredra. Brandskyddet behöver också kontaktas. En inglasning kan påverka byggnadens brandskydd och utrymningsvägar.

Takkupor, takfönster

Takfall mot söder

Takkuporna på ”Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22” av tm Konsult är stora och extra synliga, eftersom de tre fönstren är infogade i varsin takkupa (s.24). Men skissen behöver utvecklas vidare för att ge ett bättre intryck av torget, riksintresset och det intilliggande residenset. Det är viktigt att uppnå en korrelation med fasaden nedanför.

Den enda takkupan på ”Ny skiss pkn 23 09 29” (s.24) omfattar nio fönster placerade i en gemensam takkupa, vilket ger ett enhetligt intryck. Trots att takkupan inrymmer nio fönster, varav tre perspektivfönster, upplevs fönstrens storlek eller antal inte störande. Takkupans fönster korresponderar med fönstren på fasadstrukturen nedanför, vilket skapar en harmonisk upplevelse av torget, riksintresset och det intilliggande residenset.

Takfall mot väster

På bilden ”Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22” är ännu en takkupa inritad på södra delen av taket (s.26), förutom den som redan finns i norr. Relationsritningen från 2003 (s. 27) visar de befintliga takkupornas läge. Skissen behöver bearbetas mer så att den nya takkupan smälter in med omgivande tak- och fasadstruktur.

På taket över den indragna fasaden sitter idag tre små befintliga takfönster. Där har en centralt placerad takkupa med stort fönster ritats in. Även här gäller att fönster och takkupa behöver infogas i den gemensamma tak – och fasadstrukturen.

Terrass i gatuplan

På skissförslaget "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22" är terrassen omfångsrik. Terrassens väggar får inte bli alltför höga i sydväst, för att terrassen inte ska upplevas vidlyftig. Terrassens omfång behöver minska i den trånga passagen. Residenset ska utgöra en blickpunkt i stadsbilden. Det är viktigt att hela den skyddade miljön, dvs. residenset med trädgård och kuskbostad, kan uppfattas som en enhet, vilket blir svårare ju större terrassen blir (s.24 och foton s. 30). En alltför stor terrass kan också försvåra allmänhetens passage ner mot vattnet, som är livligt frekventerad. Härnösand har ett unikt vattennära läge av stor betydelse att värna.

Terrassgolvet är plant utritat på förslagsskisserna och ingen trappa är utritad, trots brant lutning i backen. Skissmaterialet "Köpmannen 10 – Idéskiss nov -22" (s.24 och 26) visar att terrassgolvet med fördel kan trappas ner i SV- hörnet så att väggarna blir lägre och terrassen mera diskret. På skissförslaget "Ny skiss pkn 23 09 29" (s. 24) är terrassgolvet något nedsänkt vid dörren till terrassen men kan behöva trappas ytterligare vid det branta SV-hörnet.

Terrassen kan om möjligt göras reversibel och demonterbar under vintersäsongen. Det skulle underlätta för trafik, gångtrafikanter och snöröjningsfordon som måste ta sig fram genom passagen.

Eftersom backen ner mot vattnet är brant och utrymmet i passagen ganska trångt, behöver man ytterligare studera utformningen.

Kulturhistoriska värden att beakta

Tak /Kulör

Foton på s. 34 visar de senare byggda husen i kvarteret Köpmannen. Kvarterets tak är ljusa, till skillnad från de äldre byggnadernas svartmålade tak.

Utskjutande skärmtak (foto s.35)

De kraftiga och enkelt utformade skärmtaken som skjuter ut över bottenvåningarna längs Köpmangatan och ett stycke mot torget är mycket tidstypiska och praktiska. Skärmtaken är fodrade med brunmålad träpanel och inbyggd belysning. De utgör kontrast och sätter prägel på fasaden. De bör behålla sin utformning och sin mörka kulör. De förekommer även på andra byggnader av arkitekten från ungefär samma tid, exempelvis på Solenskolan och Landgrensskolans matsal.

Fasader/ fönstersnickerier utvändigt

Fasadkulören i kv. Köpmannen är dämpad och tillåter den äldre bebyggelsen, residenset, domkyrkan och konsthallen att framträda (foton s. 34). Det ligger ett värde i att människor kan känna igen sig i en hemmastadd miljö. Fasaden är regelbunden och geometriskt uppbyggd med horisontell prägel. Fönstersnickerier utvändigt bör behålla sin mörkbruna kulör. De mörka fönsterraderna ger kontrast till fasaden.

2023 05 31. Kvarteret Köpmannens ljusa tak gör att byggnaderna inte tävlar i höjd med det intilliggande residenset och omgivande äldre bebyggelse med svartmålade tak.

2023 06 19. Färghallen kring Skeppsbron 10 tillåter de historiska byggnaderna framträda – residenset, konsthallen och domkyrkan. Th residenset, och konsthallens gavel. Foto från Nattvikens västra strand.

2023 05 30. Köpmannens SO hörn, skärmtak längs Köpmangatan rakt fram.

Socklar/marmor

Byggnaden har en stenbelagd sockel mot torget, mot Köpmangatan och delvis mot Skeppsbron (kring porten). Natursten är ett påkostat och ändligt material och bör därför sparas. Den gråbeige kalkstenen, skiftar sig lätt. "Kalksten" tillkom på socklar redan tidigt (bygglovsritning från 1979 07 04 s. 16-17).

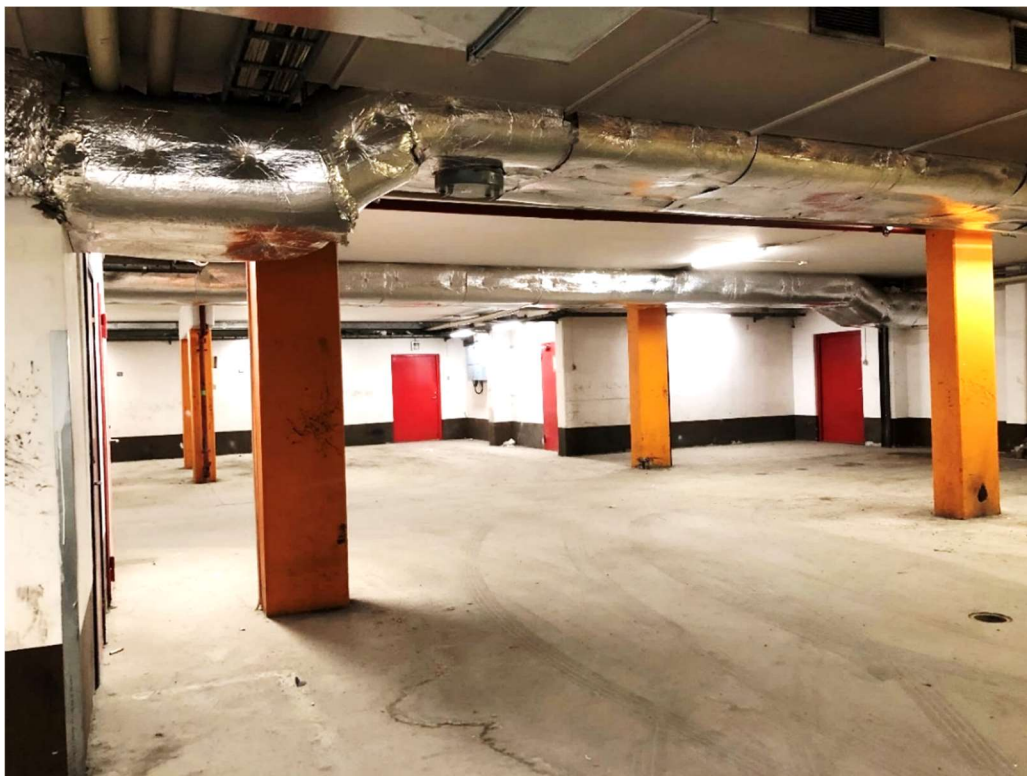
Interiört trappor/entréer

Invändiga trappor är från nybyggnadstid, enhetligt belagda med gråvit marmor enligt den tekniska beskrivningen.

Troligen tillkom marmor invändigt vid entré och på golv mot Köpmangatan, exempelvis hos fd Synsam, i samband med den utflyttade entrén mot Köpmangatan, (bygglov 1999 06 29 s. 20). Marmorbeläggningarna är värda att bevara, eftersom marmor är ett ändligt och påkostat material.

2023 07 12. Marmorbeläggningar i trappor och trapphus.

2023 07 12. Tidstypiska kulörer, rött och orange i garaget.

Inredningsdetaljer/ Kulörer (allmänna ytor)

Kvar i huset finns spår av tidigare decennier i vissa kulörer, exempelvis en gräsgrön fondvägg i ett allmänt utrymme, eller konstruktionsdetaljer som pelare i garaget, målade i starka, orädda kulörer som är tidstypiska och ger information om husets ålder. Om kulörerna inte passar i framtida bostadslägenheter kanske de kan användas i ett allmänt utrymme.

Källor

Litteratur

Byggnader och skulpturer i Härnösand, Härnösands kommun, Centraltryckeriet, 1986.

<http://www.boverket.se>

<http://www.vagledning.balkonger>, Stockholms Stadsbyggnadskontor, 2013.

Härnösand, tr. 1985 (ett led i ett regionalt utredningsprojekt).

Näslund Rolf: *Studier i Härnösands bebyggelsehistoria 1585-1800-talets mitt, 1980.*

Arkiv

Lantmäteriet, Härnösand.

Näringslivsarkivet, Kusthöjden, Härnösand.

Westerlinds arkiv och handlingar.